

*Глюхіна В. В.,
НПУ імені М. П. Драгоманова,
Київ, Україна*

ЕВОЛЮЦІЯ ПОГЛЯДІВ НА ТЕОРІЮ КОНКУРЕНЦІЇ

Процеси глобалізації світової економіки, загострення конкуренції і динамічні зміни зовнішнього середовища стали невід'ємними складовими функціонування підприємств в сучасній ринковій економіці. Сьогодні на перший план виходять питання про методи ведення конкурентної боротьби і способи підвищення конкурентоспроможності компаній на внутрішніх і зовнішніх ринках.

Дані тенденції розвитку сучасної економіки зумовлюють необхідність поглибленого вивчення та аналізу змістовного наповнення поняття «конкуренція», механізмів її дії, що в свою чергу вимагає глибокого дослідження даного феномену. Питання формування конкурентних відносин висвітлені у працях вітчизняних і зарубіжних вчених. Серед перших слід виділити роботи таких авторів як Ф. Візер, Дж. К. Гелбрейт, Дж. М. Кейнс, А. Маршалл, К. Менгер, Д. Рікардо, Дж. Робінсон, Р. Саймон, А. Сміт, Дж. Стіглер, Е. Чемберлін, Й. Шумпетер і ін.

Початком дослідження теорії конкуренції є робота основоположника сучасної економічної теорії Адама Сміта «Дослідження про природу і причини багатства народів». У ній автор сформулював основну роль конкуренції, втіливши її дію в принципі «невидимої руки»: кожен індивідуум, переслідуючи лише свої егоїстичні цілі, спрямовується невидимою рукою провидіння в інтересах досягнення найбільшого блага для усіх. А. Сміт вперше встановив, що конкуренція є благо для суспільства в цілому, оскільки призводить до ефективнішого розподілу ресурсів і їх використання. А. Сміт позначив зв'язок конкуренції з попитом і пропозицією на ринку, вважаючи ціни основним

знаряддям конкурентної боротьби. Дефіцит товару, на його думку, викликає конкуренцію серед покупців, яка призводить до підвищення ціни на товар, а надлишок товарів на ринку змушує до конкуренції продавців, що знижує ціну на товар. Таким чином, конкуренція виступає силою, що приводить ринок через взаємодію попиту та пропозиції до деякої точки рівноваги, яка Смітом визначається як «сукупність вигоди та невигоди різних застосувань праці і капіталу» [1, с.117]. Отже, А. Сміт розглядав конкуренцію як щось само собою зрозуміле, не вимагаючи втручання держави та приділяв увагу тільки цінній конкуренції.

Альфред Маршалл для обґрунтування теорії рівноваги розглядав модель досконалої конкуренції, яка характеризувалася величезним числом незалежних один від одного продавців і покупців, вільним доступом на ринок і відсутністю можливості впливу на ринкові ціни. А.Маршалл вважав монополію повною протилежністю конкуренції. Або одне існує на ринку, або інше. І якщо вільна конкуренція – це оптимальний стан економіки, то монополія як її антипод – така організація, яка зменшує громадський добробут.

Таку категоричність в поглядах на конкуренцію та монополію пододала Джоан Робінсон, яка запропонувала теорію недосконалої конкуренції в протилежність іншій організації ринку – досконалій конкуренції. Робінсон визнає різноманіття поведінкової активності фірм. Це не лише конкуренція і монополія як вважалося до цього, але й різні інші варіанти ринкової влади – конкуренція між виробниками диференційованого продукту та цінова дискримінація. Якщо раніше вважалося, що конкуренція – це переважно і тільки цінова конкуренція, то Робінсон висуває й інші характеристики конкурентної поведінки фірм – величина транспортних витрат, рівень якості продукції, особливості обслуговування клієнтів, терміни кредиту, репутація фірми, роль реклами. Дж. Робінсон першою вказала на зв'язок між досконалою конкуренцією та ціновою еластичністю ринкового попиту фірми: «досконала

конкуренція переважає тоді, коли попит на продукцію кожного виробника абсолютно еластичний».

Американський економіст Едвард Чемберлін започаткував дослідження конкуренції як динамічного за своєю природою процесу. Е. Чемберлін запропонував теорію монополістичної конкуренції, в якій обґрунтував ідею синтезу конкуренції та монополії. Цей тип ринкової структури, передусім, базується на диференціації продукту. Монополістична конкуренція – це механізм, який найкращим чином задовольняє зростаючі потреби суспільства. Якщо продукт диференційований, то кожен продавець являється одночасно і монополістом і конкурентом. Е. Чемберлін теорією монополістичної конкуренції обґрунтував не лише цінові форми конкурентної боротьби, але й розкрив нові (нецінові), серед яких диференціація продукту, покращення якості, реклама, підвищення репутації фірми та її торгового знаку.

Австрійський економіст Йозеф Шумпетер основним фактором розвитку вважає інновації – зміни в способах виробництва та реалізації товарів. Нововведення – є стрижнем конкуренції нового типу, набагато дієвішої, ніж традиційна цінова конкуренція. Конкуренція веде до відкриття нового товару, нової технології, нового джерела сировини або нового типу організації. Ця конкуренція, з одного боку, забезпечує істотне скорочення витрат та підвищення якості продукції, але з іншого боку, «вона погрожує існуючим фірмам не незначним скороченням прибутків і випуску, а повним банкрутством» [3, с.128]. Водночас Шумпетер виділяє позитивні сторони монополії: монопольний прибуток «ефективним способом накопичення засобів для фінансування додаткових інвестицій» в галузі [3, 130]. Монополія може мати на порядок більш стійке фінансове положення, а, отже, у монополії більше засобів для фінансування технічного прогресу, що йде на користь усієї економіки, а не тільки цієї галузі.

Фрідріх Август фон Гаек вважає, що економічна теорія невірно використовує термін «конкуренція». Згідно його точки зору, конкуренцію слід

розглядати ширше, не лише і не стільки в якості стратегії взаємодії фірм на ринку, але й в якості рушійної сили економічного життя. Тому Гаєк робить відмінність між конкуренцією як процесом динамічним за своєю природою і конкурентною рівновагою – статичною версією моделі ринку.

Макконнелл К. Р., Брю С. Л. як послідовники неокласичних традицій, узагальнивши попередній досвід, використали структурний підхід до аналізу конкуренції, позначивши чотири основні ринкові ситуації. Визначивши чотири типи ринку та застосувавши функціональний метод дослідження, вони виявили особливості кожної ринкової ситуації, які полягають в поступовому зниженні кількості учасників конкурентної боротьби, розширенням диференціації продукту, збільшенням перешкод для переливання капіталів між галузями. Таким чином, акцент зсунувся з самої боротьби між господарюючими суб'єктами на аналіз структури ринку, чотирьох основних ринкових ситуацій: досконала конкуренція та недосконала конкуренція, представлена чистою монополією, олігополією та монополістичною конкуренцією.

Істотний внесок у розвиток теорії конкуренції привніс американський економіст Майкл Портер. Він узагальнив погляди різних економічних шкіл та запропонував власну модель п'яти конкурентних сил, які формують структуру галузі:

1) ризик входу потенційних конкурентів: створює небезпека прибутковості компанії (якщо цей ризик малий, компанія може підвищувати ціну і збільшувати доходи) і залежить від висоти бар'єрів входження в галузь;

2) суперництво існуючих в галузі компаній;

3) можливість покупців «торгуватися»: представляє загрозу тиску на ціни через споживачів;

4) тиск з боку постачальників: полягає в їх загрозі підняти ціни, змушуючи компанії знизити кількість продукції, що поставляється, а, як наслідок, і прибуток;

5) загроза появи продуктів заміників: існування повністю замінних продуктів – серйозна конкурентна загроза, яка обмежує ціни компанії та її прибутковість.

М. Портер показав, що конкуренція набуває глобального характеру, в якому конкурують не економіки країн, а фірми, працюючі в різних соціально-економічних умовах. Портер вводить поняття «кластер», яке відбиває міру інтеграції та взаємодію споріднених та підтримуючих галузей.

Конкурентні стосунки проявляються в здатності фірм успішніше використати різні засоби конкурентної боротьби, такі, як низькі ціни, поліпшені характеристики товару, спеціальні способи просування товару на ринок тощо.

Портер стверджує, що для успішної конкурентної боротьби, господарюючий суб'єкт повинен сформувавши конкурентну стратегію, мета якої полягає в забезпеченні переваги над конкурентами через виявлення своїх конкурентних переваг, їх поглиблення та вдосконалення [4].

Г. Хамів і К. К. Прахалад розкрили теоретичні та практичні особливості конкурентної поведінки компаній, що намагаються не лише зберегти свої провідні позиції, але й такі що докладають зусиль для проникнення на ринки майбутнього. Одним з основних способів досягнення цього є формування в компаніях «Ключових компетенцій», що дають їм безумовну конкурентну перевагу, а також інтелектуальне лідерство. Ключові компетенції є набором навичок, умінь і технологій, що дозволяють компанії надавати блага споживачам. Фірма повинна перетворювати ресурси та здібності на компетенції, які дозволяють їй швидко адаптуватися до оточення, що змінюється [3].

Еволюція поглядів на теорію конкуренції рухається від сформульованої спочатку моделі досконалої конкуренції, яка була певним еталоном, відхилення від якого розцінювалося негативно. Вважалось, що монополія, як антипод вільної конкуренції, знижує ефективність економіки. Поступовий розвиток теорії конкуренції призводить до розуміння того, що конкуренція і монополія

настільки сплетені, що доцільніше говорити про монополістичну конкуренцію та олігополію – такі структури, де є присутніми риси і монополії і конкуренції. А щоб отримати перемогу в конкурентній боротьбі необхідно володіти не лише конкурентною перевагою, але й застосовувати методи стратегічного планування.

Використані джерела:

1. Адам Сміт. Дослідження про природу і причини багатства народів / Адам Сміт ; О. Васильєв, М. Межєвікіна, А. Малівський. — Київ : Наш формат, 2018. — 736 с.
2. Шумпетер, Й. А. Теорія економічного розвитку. Дослідження прибутків, капіталу, кредиту, відсотка та економічного циклу / Йозеф А. Шумпетер ; пер. з англ. В. Старк. — Київ : Видавничий дім "Києво-Могилянська академія", 2011. — 244 с.
3. Прахалад К.К. Майбутнє конкуренції. Творення унікальної цінності з клієнтом / К.К. Прахалад В. Ромасвами. — К., К.В. Олексія Капусти, 2005. — 258 с.

Самусь Г. І.,

Конопотський інститут

Сумського державного університету

м. Конопот, Україна

Медвідь А.О.,

Конопотський інститут

Сумського державного університету

м. Конопот, Україна

ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ФОРМУВАННЯ ФІНАНСОВОЇ СТРАТЕГІЇ ПІДПРИЄМСТВА

В умовах ринкових відносин підприємства набувають все більшої самостійності та відповідальності за результати своєї діяльності. Внаслідок цього виникає об'єктивна необхідність в оцінці фінансового стану організації,